

MOLLA PANAH VAKİF (1717-1797)

Prof.Dr.Babek KURBANOV

Ünlü Azerbaycan şairi Molla Penah Vakif halk şiiri ve folklorunun kaynaklarına derin ilgi ve sevgi gösteren bir şahsiyet idi. Onun yaratıcılığında aşık yaratıcılığının etkisi kendisini çok açık bir şekilde gösterir, aynı zamanda poetik suretlerin kendi ana dilinde ifade olunması, arap-fars tesirlerinden uzaklaşma eğilimleri şair için son derece büyük bir önem taşımıştır. Halk şiirinin (poetik türler ve formlar, şiir ritmi, bedii suretlilik, ana dilinin ifade imkanları vs.) esas bedii-estetik prensiplerini yaratıcı şekilde benimsemesi ve zamanının sosyal-siyasi ve tarihi hadiselerini anlaması neticesinde Vakif gerek yetenekli bir şair, gerekse görkemli bir siyasi hadim gibi büyük şöhret bulabilmiştir. Hatırlatalım ki, Karabağ hanlığında İbrahim Han'ın zamanında o, vezir rütbesine kadar yükselmiş ve Karabağ'ın sosyal-siyasi hayatında çok önemli rol oynamıştır.

Devlet işleri ile ilgili son derece büyük gayret göstermesine rağmen (o, sık sık Karabağ Hanlığı ile komşuları arasında diplomatik ilişkiler içinde idi), poetik yaratıcılığa da büyük önem veriyor ve hayatının sonuna kadar sönmez poetik suretler yaratabiliyor. Şairin şiirlerinde zamanın sosyal-tarihi motifleri, yüce duygular ve derin felsefi düşünceler ifade edilmiştir.

Vakif, Azerbaycan şiirinde insanın maddi ve manevi güzelliğini terennüm eden ilk şairlerden sayılır. Mesela, o, halkının ve aynı zamanda Gürcüstan'ın güzel ve namuslu kadın ve kızlarını vasfediyor, kendi sevgilisini kokan güle benzetiyor. Şu özelliği haklı olarak yabancı araştırmacılar da kaydediyor ve belirtiyorlar ki, şair asırlarca Doğu şiir sanatında kök salmış bazı kanunlardan ve yasaklardan da uzaklaşabilir. Mesela, bu yönü dakkata alan Türk eleştiricisi Çotuksöken vaktiyle yazıyordu: "Eğer kadın güzelliğini Doğu'da asırlarca banal taklitler şeklinde ifade ediyorlarsa da Vakif

şairlerinde o kendi gerçek ifadesini bulmuştur. Sevgili kadın yalnız güzel değil, aynı zamanda anlaşılır, müdrük olmalıdır. Bazan genelleştirme yolu ile Vakif güzelliğin mahiyeti hakkındaki sorunu ileri sürüyor, güzelin hangi niteliklere sahip olmasını belirtiyor. Vakif'in iç dünyası realistikdir"¹.

Vakif'in yüksek poetik mehareti, dilinin sadeliği ve etkileyiciliği, şiirlerinin ahengi ve okunaklığı onun bütün yaratıcılığına realizm ve halkçılık karakteri getirirdi. Demokratik ruhlu aşık şiirinin etkisi altında meydana gelen onun bir dizi şiirleri ileride kendilerini aşık manilerinin en güzel örneklerine çevrilmiş oldular. Bir dizi aşık kuşakları poetik mehareti Vakif'den öğrenmişlerdi. Sırf buna göre de Vakif Azerbaycan şiirinin temelini koyan, kendi yaratıcılığında doğma ana dilinin ifade vasıtalarından başarıyla istifade eden, onun zengin bedii-estetik imkanlarını yüze çıkarabilen bir şair alabilmiştir.

Ünlü Fransız yazarı Lui Aragon eski Sovyet Cumhuriyetleri halkları edebiyatı üzerine olan kendi eserinde Azerbaycan'a hasr edilmiş bölümünde Vakif yaratıcılığına büyük önem verir, onun büyük şiir yeteneğini ve şiiri Arep geleneklerinin etkisinden kurtarabilmesi özel olarak kaydediyordu².

Vakif'in sözlü halk yaratıcılığının koşma, geraylı, mühemmes, divani, gözelleme vs. form ve türlerine müracaat etmesi bir daha onun geleneksel İran-Arap konu ve temalarının, poetik suret ve türlerinin bozucu etkisinden uzaklaşmak istikametindeki çabalarını gösteriyor.

Şairin geniş kapsamlı yaratıcılığı uzun bir süre çeşitli sosyal tarihi nedenlere göre uzun bir zaman geniş okuyucu kitlesinin malı olabilmiştir. Belli derecede bu Vakif'in ve oğlu Elibey'in (karışıklıktan istifade ederek 1797 yılında hakimiyeti ele almış İbrahim Han'ın akrabası Muhemmed Bey Cavanşir tarafından)

¹ Çotuksöken. Azeri Şairi Molla Penah Vakif. - Türk Dili. Ankara, Cilt. 23, No.233, s. 371-374.

² Dadaşzade A. Molla Penah Vakif. Bakü, 1966, s.41.

öldürülmesinden sonra şairin evi tecavüze uğramış ve sonuçta onun eserlerinden çoğu kayıbolmuştur. Uzun bir zaman edebiyatşinaslar şairin poetik mirasının toplanması ve araştırılması yolunda büyük çaba göstermeli olmuşlardı. Azerbaycan'da Vakif'in bir kaç defa seçilmiş şiirlerinden ibaret kitapları (1937, 1952, 1960 vs.) yayınlanmıştır ve bunu da hatırlatalım ki, burada kitaplar her defa yeni yeni bulunmuş şiirlerle zenginleştirilmiştir. Bu kitapların ilk yayınlarının tertipcisi Akademik Hemid Araslı'nın rolünü özellikle vurgulamalıyız. Kendi selefleri ve ünlü edebiyat şinaslardan olan S.Mümtaz'ın, G.Gaibov'un F.Köçerli'nin vb. Vakif'in poetik mirasının geniş halk kitlesi arasında toplanılması ve sistemleştirilmesine yönelmiş verimli faaliyetlerini derinden ve her yönlü öğrenmiştir. Belirtmek gerekir ki, bu hayırlı işte vaktiyle bazı şarkiyatçı araştırmacılar, özellikle XVIII-XIX.asır Azerbaycan şairlerinin eserlerini araştıran A.Berje de önemli rol oynamıştır. Alimin Alman ve Rus dillerinde yayınlanmış makalelerinde Vakif'in yaratıcılığına büyük önem verilir. Vaktiyle "Literarische Zentralblatt für Deutschland" adlanan Alman Dergisinde A.Berje'nin kitap üzerine yayınlanmış eleştiriye de kaydetmek istiyoruz³. Hatırlatalım ki, burada da Vakif yaratıcılığı yüksek değerlendirilir ve bu bir daha onu kanıtıyor ki, XIX.asrın ikinci yarısından başlayarak şairin yaratıcılığı vatandan dışarıda bile hızla yayılmağa başlıyor. İlgi çekicidir ki, Vakif şiirleri artık şu yıllar Rus, Alman ve hatta Eston dillerine tercüme edilmiştir⁴.

Vakif üzerine yabancı dillerde yazılmış literatürü eleştirirken biz böyle bir sonuca varabiliriz ki, şairin poetik mirası hakkında çeşitli zamanlarda daha çok Türk, Alman ve Fransız yayınında yazılmıştır. Bu açıdan yabancı yayında bu veya diğer derecede Vakif'in hayat ve yaratıcılığını ışıklandıran yazıları dikkate almak

³ Literarische Zentralblatt für Deutschland, 34, 1869, Leipzig, s.1031.

⁴ Dadaşzade A.g.e., s.28-29.

mümkündür⁵ ve tabiidir ki, onların kurumsal araştırılması ve öğrenilmesi olmadan şairin poetik yaratıcılığının geniş yayılma derecesi ve çeşitli dünya halkları tarafından estetik olarak benimsenilmesinden söz etmek olmuyor⁶.

Vakif yaratıcılığının yabancı okuyucular arasında geniş yayılmasında tabii ki, Azerbaycan edebiyat şinasları ve gereken teşkilatlar önemli rol oynuyor, onlar şairin poetik mirasının çeşitli ulusların dillerinde yayınlanmasına, böylece de şairin hayat ve yaratıcılığı üzerine zaruri ilmi-kuramsal eserlerin ve bibliografik malumatların verilmesine aralıksız olarak hizmet ediyorlar. Bu açıdan aramızdan vahtsız getmiş yetenekli eleştirici Araz Dadaşzade'nin vaktiyle şairin doğumunun 250.yılı münasebetiyle Türk, Fars, Arap, İngiliz ve Alman dillerinde yayınlanmış eserini özellikle kaydedebiliriz. Hiç kuşkusuz, bu kabilden olan ilmi eserler belli derecede şairin poetik mirasının milyonlarca yabancı okuyucular arasında tebliğine ve yayılmasına hizmet etmektedir. Fakat bu bir gerçektir ki, Vakif yaratıcılığının realis. demokrasi, halkçılık, yüksek bediilik vs. gibi meziyetleri hâla da araştırmacıların, tercümecilerin ve yayımcıların birlikte verimli emeğine talep ediyor.

⁵ Hatırlatalım ki, adını belirttiğimiz monografide onların bir çokları A. Dadaşzade tarafından dikkate alınmıştır. Bkz.: A.g.e., s.188-189.

⁶ Bkz.: Köprülü M.F.Türk Saz Şairleri. - Antoloji, XVIII.Asırlar, ikinci cilt, İstanbul, 1940; Refioğlu Azerbaycan Edebiyatı, Bursa, 1941; Gowsa J.Türk Meşhurları Ansiklopedisi, 1946; Banarlı N.S.Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, İstanbul, 1947; Brands H.W.Aspekte der azerbaydshanischer gegenwartsliteratur. "Die Welt des Islams", Leiden, Vol.VIII, Nr.3; Dichtungen Transkaukasischer Sangar des XIII und XIX Jahrhunderts in Azerbaydshanischer. Mundart, gezammelt von Adolf Berge. Leipzig, 1868; Aragon L. Litte'ratures Sovyeties Editons Denoël Paris, 1955; ensyuclopedis de L'islam. Paris, "Adhari", Tome I, 1960 vs.

Molla Penap Vakif

Ey Vidadi, gerdişi kec reftara bax
Ruziğara gıl temaşa kara bax, kirdara bax.

Ehli zülmü nece berbat eyledi bir lehzedə
Hökmü adil, padişahi gadir o, gehhare bax.

Süph söndü şepki halka gible idi bir çıraq
Geceki igbal gör, gündüz tek edvara bax.

Tacizerden ta ki, ayrıldı demeği porgürür,
Payımal olru tepiklerde seri serdara bax.

Men fegire emr kılmaştı siyget etmeye,
Saxlayan meztumu zalımdan o dem yeffare bax.

Gurtaran endişeden ahengeri biçareni
Şah üçün ol müdebberi tebdit olan mismara bax.

İbret et. Ağa Mehmet Han'dan, ey kemter geda,
Ta heyatın var iken ne şaha, ne xunxara bax.

Baş götür bu ehli, dünyadan ayak tuttukca kaç,
Ne gıza, ne oğula, ne dosta, ne yere bax.

Vagif. Göz yum cehanın baxma o xub zəştine
Üz çevir Ali Abaye Ahmedi muctara bax

Molla Penah Vakif

Gerdanında, gametinde ayıp yok,
Amma ne güzeldir perişan şülfün.
Etrinden dillendir seraser ervah
Ya müşkü auber, ya reynah zülfün.

Gülab sepiliben deęende řene,
Gohusu řulęařır cümle cahana.
Dönderipdir meni řeyhi senana
Ne din koyup mende, ne iman zülfün.

Aę elin ki, deęer o müşkü naba
Benzer bulut içre giren mehtaba.
Halgalanır, dönür ucu güllaba
Asar günde bin bin dil o can zülfün.

Yastılanıp ay gabağın yanında
Başı çıkır ter buhağın yanında.
Siyah halın al yanağın yanında
Eksik olmaz hergiz, her zaman zülmün.

Vağif'em, olmuşam zülme giriftar
Gönlüm, vıran halım harap, günüm zar.
Bir nazar kıl bene ey çeşmi humar
Eleyiptir beni sergerden zülfün.